

Д.Г Тихоненко, М.О. Горін

ДО 50-РІЧЧЯ ЕПОХАЛЬНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ГРУНТІВ УКРАЇНИ (ІСТОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ОРІЄНТИРИ)

Півстоліття назад було здійснене крупномасштабне обстеження ґрунтів України. Епохальність подібного суцільного обстеження, проведеного за безпрецедентною на той час науково-агровиробничою програмою оцінки (характеристики) головного народного багатства, навіть за вимірами того часу, не підлягала жодному сумніву. Суцільне обстеження ґрунтового покриву колгоспів і радгоспів розпочалося в 1957 р. і закінчилося у 1961 р. Проведення цих робіт регламентувала спеціальна Постанова Уряду Української РСР (№ 1093 від 8.IX та наказ № 648 по Мінсільгоспу УРСР від 23.X.1956 р.). Вона поклала керівництво картографуванням ґрунтів та його методичне, кадрове, організаційне й інше забезпечення на новостворений на базі факультету агрохімії та ґрунтознавства Харківського СГІ (нині Харківський національний аграрний університет, ХНАУ ім. В.В. Докучаєва) Український науково-дослідний інститут ґрунтознавства (УНДІГ).

Тому були свої причини, передусім історична традиція [1-10].

Ця кафедра, незважаючи на глобальні потрясіння, спричинені двома світовими війнами та повоєнними відбудовами народного господарства, підтвердила свій статус першої у світі кафедри ґрунтознавства, що її заснував В.В. Докучаєв. Докучаєвські традиції і методи дослідження ґрунтів примножили й удосконалили на кафедрі його учні та послідовники – М.М. Сибірцев, К.Д. Глинка, Г.Г. Махів, В.І. Крокос, О.Н. Соколовський, О.М. Грінченко, М.К. Крупський, Г.С. Гринь, О.М. Можейко та ін. Завдяки їм у Харкові за рік до початку крупномасштабного обстеження ґрунтів і було створено УНДІГ (нині ННЦ "ІГА ім. О.Н. Соколовського" УААН), який не випадково став, разом з докучаєвською кафедрою, авторитетним науково-методичним центром ґрунтових обстежень (потім світова спільнота назвала його "харківською школою ґрунтознавства"). УНДІГ тоді очолював акад. О.Н. Соколовський, ректор Харківського СГІ і завідувач каф. ґрунтознавства.

Знаковість, епохальність та незникаюча актуальність суцільного картографування ґрунтів України підкреслюється тим імперативним постулатом, що у всі часи, у всіх народів головним національним багатством завжди була Земля, іншими словами, земельно-ґрунтовий ресурс держави. Й от вперше у світовій практиці було ретельно перевірено кількість цього безцінного ресурсу та обстежено стан його ґрунтової складової під кутом зору придатності для вирощування провідних сільськогосподарських рослин. Незважаючи на пріоритет такого суто виробничого замовлення на пакет документів ґрунтового обстеження (ґрунтовий нарис, аналітичні характеристики, комплект агрономічних картограм з рекомендаціями щодо раціонального використання земель), саме ті матеріали слугують еталонами нинішнього фоновий моніторингу якості ґрунтів, акцент в якому сьогодні однозначно

й не випадково зміщено в бік екологічних параметрів, які виводять на зовсім нові, ноосферно орієнтовані, засади поводження з головним національним багатством нашої держави [11-13]. Нині загальновизнаною стала необхідність пошуку конкретних способів подолання екоцидних впливів антропогенної діяльності як на довкілля (оточуюче середовище з ґрунтами у його складі), так і на саме суспільство. При цьому вкрай актуалізувалася потреба прийняття на всіх рівнях (від локального і місцевого до міждержавного і глобального) відповідальних програмних рішень, спрямованих на усунення протиріччя між обмеженістю природних (передусім ґрунтово-земельних) ресурсів і зростаючими потребами суспільства та його окремих представників.

Прийняті у нинішній землецінувальній практиці України підходи до оцінки земель та їх ґрунтових компонентів, на жаль, вже не зовсім відповідають сучасним юридично-правовим нормативам земельно-рентних відносин, які сповідують цивілізовані держави, де головним орієнтиром слугує екологічна оцінка землі як головного стратегічного ресурсу прийдешніх поколінь. Такий, здавалося б, очевидний євростандарт землецінування все ще не запроваджено в Україні. Нерегульована державою стихійна гонитва за надприбутками, здобутими за рахунок природи (землі) на тлі злиденного існування переважної більшості українців, зовсім не залишила місця для такого традиційного в Україні орієнтиру як моральний (екоетичний) вибір між добром і злом у стосунках Соціуму із Землею з її біогеоценотичним розмаїттям, як передумовою сталого землекористування, а отже й гармонійного розвитку нашої держави. Її чорноземні та інші біосферні еталони родючості, гранично вигідно розташовані в самому центрі європейського континенту, на перехресті євразійських та інших трансконтинентальних торговельних шляхів, часто деградують.

Матеріали крупномасштабного обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР, отримані півстоліття назад, і сьогодні продовжують служити імперативно обмежувачем, який забороняє відчувувати для суто промислових потреб сільськогосподарські землі, дефіцит яких породив шалене суперництво підприємців, олігархів, бізнесменів, фінансистів за землі рекреаційного, лісгосподарського та природно-заповідного фондів. При здійсненні будівельних робіт, спорудженні автобанів, відкритті нових кар'єрів знищуються лісосмуги, невеликі гаї, переліски, цілинні трав'янисті фітоценози на схилових, заплавних та інших екологічно вразливих землях. Спокуса легкого отримання прибутку на головному багатстві нації та безпорадність різних служб сприяють тому, що в Україні мало хто задумується над тим, що втрата ґрунтово-ценотичного екрану загрожує серйозними порушеннями гідрологічного режиму в межах цілих річкових басейнів (а вони є міждержавними), зміною рівня водоймищ і річок, активізацією деградації ґрунтів та інших небажаних процесів, які сприяють опустелюванню центру європейського континенту, де кліматогенних пустель не може бути за визначенням. За таких ґрунтово-екологічних умов продовжується занепад колись українського етносу – села, де ще

недавно збиралися високі за світовими мірками врожаї зернових, фуражних та інших культур, випасалися величезні гурти худоби, гній від яких був основою підвищення родючості ґрунтів і добробуту 52 млн. українців [10, 11, 13].

Сьогодні Україна стоїть на порозі відміни мораторію на продаж земель сільгосппризначення. Їх перетворення на товар в державі з найнижчою ставкою земельної ренти в Європі вкрай актуалізує проблему реальної ціни такого товару, на який однозначно знайдуться покупці, бо він є в дефіциті ("купуєте землю – вона більше не виробляється", – радив американцю Марк Твен). Отже, якою буде ціна землі, коли на ринок викинуть найбільший її актив, і як це вплине на економіку України? Ці багатоаспектні запитання повисають буквально у повітрі при огляді унікальної інформації про ґрунти та їх стан, вперше у світі отриманої 50 років назад саме в Україні.

Ґрунтове обстеження охопило тоді біля 45 млн. га сільськогосподарських земель. Грандіозним був територіальний розмах картографувальних робіт і бездоганним виявилось їх методичне, наукове, інструментальне та організаційне забезпечення як попереднє, так і в процесі обстеження ґрунтів. Лише тепер, майже півстоліття після їх завершення, можна оцінити з позицій історичної ретроспективи у всій повноті їх наукову й народногосподарську значимість.

О.Н. Соколовський виховав плеяду ґрунтознавців, які заклали міцні наукові підвалини харківської школи агрономічного ґрунтознавства [1, 3, 4, 7, 10]. Першими тут стоять імена професорів О.М. Грінченка, М.К. Крупського, О.М. Можейка, Г.С. Гріня. Вони сформували при УкрНДІ ґрунтознавства спецгрупу зональних інспекторів, які винесли на своїх плечах весь тягар проведення і узагальнення матеріалів епохальної зйомки ґрунтів України: Н.Б. Вернандер і Г.М. Самбур – Полісся; Г.С. Гріль і С.О. Скорина – Лісостеп; В.Д. Кисіль і О.М. Можейко – Степ; А.Ф. Яровенко – Донбас; Г.В. Новікова – Степовий Крим; Г.А. Андрущенко – Карпати; М.А. Кочкін – гірський Крим. Координацію робіт з картографування ґрунтів також здійснювали фахівці МСГ УРСР, яких очолював Б.З. Харченко, а після завершення експедиційних робіт при їх генералізації – відділ ґрунтових обстежень "Укрземпроекту" (С.О. Скорина, а потім – О.П. Канащ).

Ґрунтове обстеження сільськогосподарських земель України проводилося в масштабі 1:10000; 1:25000 ґрунтовими загонами та експедиціями, які працювали при 36 наукових установах і вищих навчальних закладах республіки. Основу спеціалістів ґрунтових експедицій склали ґрунтознавці (старші техніки, інженери, старші інженери) – випускники факультету ґрунтознавства та агрохімії Харківського СГІ ім. В.В. Докучаєва та Української сільськогосподарської академії (нині Національний аграрний університет Кабінету Міністрів України), а також ґрунтознавці, які закінчили географічні та біолого-ґрунтознавчі факультети університетів (Київського ім. Т.Г. Шевченка, Львівського ім. І. Франка та інших). Кадри ґрунтознавців для експедицій поповнювалися випускниками спецкурсів, які функціонували при Харківському СГІ ім. В.В. Докучаєва. Заняття тут проводили Г.С. Гріль, В.Д. Кисіль, А.Ф. Яровенко та інші видатні

грунтознавці й агрохіміки України. Знаковою рисою ґрунтових загонів була обов'язкова участь в їх роботі агрономів, геоботаніків, лувічників і землевпорядників. Методичне керівництво агрономічною частиною робіт ґрунтових експедицій здійснював УкрНДІ землеробства разом з обласними державними сільськогосподарськими дослідними станціями, а методичним керівником лабораторного аналізу відібраних зразків ґрунтів в лабораторіях масових (хімічних) аналізів при сільгоспінститутах та університетах був М.К. Крупський. Для наукового забезпечення аналітичних робіт він видав посібник з хімічного аналізу ґрунтів [14], який не втратив своєї значимості до цього часу, ставши основою сучасних ДСТУ.

По завершенню ґрунтового обстеження кожне господарство (тоді колгоспи і радгоспи) республіки одержало всі необхідні матеріали з агрономічної характеристики ґрунтів. Вони включали: карту ґрунтів (масштаб 1:10000; 1:25000), набір картограм, які "розшифровували" карту ґрунтів з агрономічних позицій та агрогенетичний нарис конкретної території з рекомендаціями щодо окультурювання та підвищення родючості ґрунтів (система сівозмін, внесення органічно-мінеральних добрив, вапнування й гіпсування, гідротехнічна та агролісова меліорація, захист від водної та вітрової ерозії тощо), підвищення продуктивності природних кормових угідь, покращення їх використання, раціональне використання земель). Матеріали ґрунтових обстежень надали всім землекористувачам вкрай потрібну їм на той час інформацію про земельні ресурси – експлікацію, агровиробничі можливості, конкретні рекомендації щодо їх раціонального використання та поліпшення (окультурювання). Успішне завершення небувалих в історії ґрунтознавства за розмахом, задумом і реалізацією робіт стало можливим завдяки освоєнню ґрунтознавцями України всіх накопичених наукою про ґрунти знань, передусім, у картографуванні ґрунтів та агрогеохімічній інтерпретації складених ґрунтових карт. Останню результативно здійснили науковці під керівництвом акад. П.А. Власюка, який вперше у світовій практиці склав картограми вмісту мікроелементів у ґрунтах України [15].

Розглядаючи ретроспективно ґрунтово-картографічні роботи на теренах України, слід згадати грандіозні роботи, проведені у СРСР у масштабі 1:4200000 під керівництвом К.Д. Глінки і Л.І. Прасолова у 1925 р., а також складені карти – ґрунтова карта Європейської частини СРСР (1:2500000, Л.І. Прасолов, 1930 та І.П. Герасимов, 1947); карта ґрунтів та материнських порід волого-субтропічної зони СРСР (М.Н. Сабашвілі, 1936); карта природно-ґрунтового районування СРСР (С.В. Зонн, І.С. Лупінович, П.А. Літунов, 1947); карта ґрунтів СРСР (1:4000000, Н.Н. Розов, С.В. Лобова за ред. І.П. Герасимова, 1956); ґрунтові карти України, Білорусі тощо.

Класичні роботи з класифікації, діагностики і картографування ґрунтів в переддень крупномасштабної зйомки ґрунтів України (1957 р.) проводилися в "Почвенном институте им. В.В. Докучаева", Інституті географії АН СРСР, на факультетах ґрунтознавства МДУ ім. М.В. Ломоносова, Ленінградського

держуніверситету, Молдавського НДІ ґрунтознавства ім. М.О. Дімо, факультетах агрохімії і ґрунтознавства Тимірязєвської (Москва), Білоруської та Естонської (Тарту) сільськогосподарських академій, Горьковського СГП, ґрунтово-біологічного факультету Воронежського держуніверситету, Грузинського інституту субтропічних культур, ґрунтознавцями Середньої Азії, Сибіру і Далекого Сходу та інших регіонів. Були видані методичні розробки І.Ф. Садовнікова "Почвенная картография" (1952) і "Почвенные исследования и составление почвенных карт" (1953) та найбільш повна й методично цінна робота "Почвенного Института им. В.В. Докучаева" "Почвенная схема" за ред. І.В. Тюріна, І.П. Герасимова, О.М. Іванової [16].

Саме на такому історичному тлі та науково-методично-практичному рівні розпочалися і були проведені крупномасштабні дослідження ґрунтів України у 1957-61 рр. Перед початком цих робіт, крім вирішення усіх організаційних, фінансових та інших проблемних питань, вченими ґрунтознавцями України під керівництвом О.Н. Соколовського, а потім (з 1959 р. після його смерті) – професорів О.М. Грінченка та М.К. Крупського були підготовлені всі необхідні методичні, наукові та практичні рекомендації щодо проведення польових (експедиційних) досліджень, хімічного аналізу ґрунтів, складання та ілюмінації ґрунтових карт і прийомів генералізації ґрунтово-картографічних матеріалів.

Тепер можна стверджувати, що успішному завершенню таких епохальних робіт, як ґрунтова зйомка 1957-1961 рр., сприяло створення згаданої вище групи зональних інспекторів і чітке методичне й наукове керівництво з боку новоствореного НДІ ґрунтознавства у Харківському СГП ім. В.В. Докучаєва, які працювали під методичним керівництвом О.Н. Соколовського, а з 1959 р. О.М. Грінченка і М.К. Крупського. При їх безпосередній участі були видані "Інструкція і методичні матеріали до обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР" і "Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР" [17,18]. У них були викладені інструкції щодо ґрунтових обстежень, наведено номенклатурний список ґрунтів України з їх зональною діагностикою, принципи агровиробничого групування ґрунтів і список ґрунтових агрогруп; описано материнські (ґрунтоутворні) породи України, викладено оригінальну класифікацію ґрунтів за механічним складом проф. М.М. Годліна, а також принципи картографування еродованих земель і оформлення ґрунтових карт і картограм.

Особливо проблемним було складання номенклатурного списку ґрунтів України, оскільки їх класифікація на той час тільки започаткувалася роботами О.М. Іванової і М.М. Розова. Треба віддати належну шану Г.С. Гріню, який розробив "основні принципи ґрунтової систематики для крупномасштабного знімання", викладені в "Методиці крупномасштабного дослідження ґрунтів...". На цій основі було складено номенклатурний список ґрунтів різних зон України: Полісся – Н.Б. Вернандер (і О.Ф. Гржимайло), Лісостеп – Г.С. Грінь (і Н.Б. Вернандер, О.Ф. Гржимайло), Степ – В.Д. Кисіль

і Г.М. Самбур, Карпати – Г.А. Андрущенко (і П.О. Гаврик), Донбас – А.Ф. Яровенко та О.С. Гладкий (і А.О. Георгі), гірський Крим – М.А. Кочкін, азональні торфо-болотні ґрунти – Н.І. Серєда. Номенклатурний список ґрунтів загалом по Україні склали Г.С. Грінь, Н.Б. Вернандер і Г.М. Самбур. Його схвалила науково-методична комісія з крупномасштабного дослідження ґрунтів УкрНДІ ґрунтознавства.

Дуже вдалим виявився масштаб польових робіт (1:10000; 1:25000), який забезпечив необхідну агрономічну інтерпретацію ґрунтових карт у вигляді повного комплексу картограм (агровиробничого групування ґрунтів, рекомендацій із захисту ґрунтів від водної і вітрової ерозії, гідротехнічної і агролісової меліорації, хімізації ґрунтів, підвищення продуктивності природних кормових угідь, раціонального використання земель тощо). Для спеціальних видів ґрунтового картографування (при складанні проектів осушення, зрошення, організації дослідної справи з добривами, вивчення ґрунтів сортодільниць, дослідних ланів, виділення земель під посіви технічних та інших цінних культур тощо) масштаб зйомки і набір картограм доповнювався з огляду на відповідні потреби. Всі картографічні матеріали додавалися до ґрунтового нарису конкретного господарства.

Результати крупномасштабного обстеження ґрунтів 1957-1961 рр. надали державі колосальний інформаційний банк даних про ґрунти – їх географію й топографію, агровиробничу характеристику, технологію їх окультурювання та підвищення родючості, загалом раціональне використання земель – найціннішого з ресурсів держави. Держава тоді отримала: облік сільгоспземель (площі усіх ґрунтів в видовому рівні на картах різного масштабу та експлікація земель); крупномасштабні районні, середньомасштабні (1:200000) обласні та республіканську (1:75000) ґрунтові карти України; дрібномасштабні карти ґрунтів України (1:500000 та 1:2500000), авторами яких були Г.С. Грінь, Н.Б. Вернандер, Г.А. Андрущенко, В.Д. Кисіль, С.О. Скорина, М.К. Крупський (відповідальний редактор); карту ґрунтів України (1:6000000, Г.С. Грінь); агроґрунтове районування (біокліматичні пояси, області, агроґрунтові зони, підзони, провінції, підпровінції, райони, підрайони, мікрорайони – Г.А. Андрущенко, Н.Б. Вернандер, Г.С. Грінь, В.Д. Кисіль, М.А. Кочкін, М.К. Крупський, Г.В. Новікова, С.О. Скорина); сільськогосподарські типи земель та їх номенклатура (Г.С. Грінь, М.К. Крупський, Н.М. Бреус, В.М. Тищенко); типологія еродованих земель (К.Л. Холуп'як, М.К. Шикіула, М.Ф. Севаст'янов); бонітування ґрунтів (В.П. Кузьмічов, А.І. Сірій); ґрунтово-екологічне районування (М.І. Полупан), ґрунтово-меліоративні дослідження засолених і солонцюватих ґрунтів (Г.В. Новікова).

У процесі узагальнених матеріалів крупномасштабного дослідження ґрунтів України за останню четверть століття було видано такі знакові матеріали, як "Атлас почв Украинской ССР" (М.І. Полупан, М.К. Крупський), "Полевой определитель почв" (М.І. Полупан), "Картографія ґрунтів", "ґрунтознавство" (ред. Д.Г. Тихоненко),

"Про класифікацію ґрунтів України" (Д.Г. Тихоненко), "Життя ґрунту" (В.І. Канівець), "Засолённые почвы, их распространение в мире, окультуривание и вопросы экологии" (А.В. Новікова), "Картографування ґрунтового покриву" (С.П. Позняк, Є.Н. Красєха, М.Г. Кіт), "Чинники ґрунтоутворення" (С.П. Позняк, Є.Н. Красєха), "Неоднородность почв и точное земледелие" (В.В. Медведєв), "Класифікація ґрунтів України" з картою 1:1430000 (М.І. Полупан, В.Б. Соловей, В.А. Величко), "Зрошувальні землі Дунай-Дністровської зрошувальної системи: еволюція, екологія, моніторинг, охорона, родючість" (ред. С.А. Балюк), "Моніторинг почв Украины" и "Почвенно-технологическое районирование пахотных земель Украины" (В.В. Медведєв), "Історія ґрунтово-картографічних досліджень в Україні" (Д.Г. Тихоненко, М.О. Горін), "Формування екологічно сталих агроландшафтів" (С.Ю. Булігін), "Антропогенна еволюція чорноземів" (Б.С. Носко), "Професор Махов Григорій Григорович" та "Агроґрунтознавство в Україні" (В.А. Вергунов) тощо [1, 9, 10].

Крупномасштабні обстеження ґрунтів активізували всебічне вивчення конкретних типів, підтипів, видів ґрунтів України. За результатами досліджень чорноземів, дерново-підзолистих, опідзолених, реградованих, буроземних, галоморфних і осолоділих, лучних, болотних, органогенних та інших ґрунтів колишніми учасниками ґрунтових експедицій захищено десятки докторських і кандидатських дисертацій [1].

Країна отримала всі необхідні матеріали для здійснення науково обґрунтованого землепорядкування, земельно-кадастрових робіт, бонітування, економічної, екологічної, грошової оцінки землі при проведенні земельної реформи тощо. В останні 30-40 років під керівництвом "Укрземпроекту" (О.П. Канащ) проведено корегування матеріалів крупномасштабного обстеження ґрунтів 1957-1961 рр.

Професори, вихованці Харківської школи ґрунтознавства, очолили кафедри ґрунтознавства у різних університетах України та інших держав (С.Т. Вознюк – м. Рівне; І.І. Назаренко – м. Чернівці, М.К. Шикіула – м. Київ, В.Д. Муха – м. Курськ), стали радниками Президентів по земельній реформі (В. Бобров у Нурсултана Назарбаєва) тощо.

На черзі – повторне обстеження ґрунтів України на якісно новій картографічній і методологічній основі з використанням матеріалів дистанційного зондування ґрунтів і їх дешифрування, створення автоматизованої системи служби ґрунтів України на базі методів ДЗЗ (дистанційного зондування Землі) і ГІС-технологій, які дозволяють миттєво отримати електронний варіант відомостей про земельну ділянку та її власника у найвіддаленішому населеному пункті – передусім, її вартість, рівень ґрунтової родючості, еколого-агрохімічний паспорт тощо.

Найбільш привабливі варіанти розв'язання проблеми раціонального господарювання на землі в сучасних ринкових умовах при наявності приватної власності вбачаються саме в екологізації прагматичної діяльності в аграрному секторі економіки України. Ці програми й досвід їх реалізації служать реальною основою для аналізу досягнень та помилок у

процедурах оцінки ґрунтових компонентів біогеоценозів (ландшафтів) та для стимулювання тих перспективних досліджень, результати яких адресуються особам, відповідальним за прийняття стратегічних рішень у галузі підвищення родючості ґрунтів і раціонального використання земель, а також свідомим громадянам, стурбованим проблемами деградації земель.

Для інформаційного суспільства XXI ст. навряд чи існує альтернатива екоетичному імперативу господарювання на землі, який приходить (не завжди усвідомлено) на зміну все ще пануючій економічній моделі поведінки на Землі істот з роду Homo. Заклик А. Печеї до "нового гуманізму", співзвучний ідеям В. Вернадського та А. Швейцера, допомагає залучати людей до напружених роздумів про унікальність їхнього існування посеред природних красот ландшафтно-біокліматичного довкілля. Концептуальні засади саме екоетичного спрямування нині актуалізувалися, як ніколи, підігріті техногенними вторгненнями в ландшафтно-екосистемну цілісність головного ресурсу сільгоспвиробництва – земельних угідь з ґрунтами, погіршення якості яких давно випередило вивчення причин цього екоцидного феномену, обтяженого знищенням ценотичного біорозмаїття – найважливішого, за Ю. Одумом, регулятора стабільності екосистем [21]. В. Вернадський і Тейяр де Шарден поставили під сумнів непогрішимість раціонального способу землекористування та пануючої економічної парадигми, яка загнала родючість ґрунту, як світоглядну категорію, на периферію наукової думки, примножившись відсутністю стратегічного задуму щодо окультурювання ґрунтів, методологічний статус яких виявився неадекватним конституційній дефініції головного багатства нації [11, 12, 22, 23]. Нам мислиться, що розробку означених стратегій і версій культурного землекористування в інформаційному суспільстві справді слід супроводжувати саме екоетичними орієнтирами, які лежать в основі головного імперативу світової спільноти: кожне покоління, опікуючись своїм виживанням, мусить задовольняти свої потреби в такий спосіб, щоб не поставити під загрозу надії прийдешніх поколінь. Екоетичні орієнтири спонукають якомога глибше усвідомлювати весь драматизм сучасного господарювання на землі, стратегічно не збалансованого моделями усталеного розвитку суспільства в гармонії з біосферою.

Абсурдність нинішнього протистояння економіки та екології як двох стратегічних альтернатив розвитку соціуму повинна підштовхнути науковців сміливіше розробляти проекти повернення українським ландшафтам їхнього первозданного статусу найбільш насичених ґрунтово-ценотичним біорозмаїттям екологічних ніш біосфери, надаючи цим шанс державотворцям піти на, загалом, незначну матеріально-фінансову підтримку програм стабілізації ґрунтово-екологічних режимів і реабілітації біосфери. Серед природних ресурсів ґрунт, як один з основних компонентів біосфери і головний, незамінний засіб сільськогосподарського виробництва потребує, як і в минулі часи, особливо пильної уваги,

дбайливого догляду та окультурювання. Зараз необхідно здійснювати не стільки економічні, як екологічні заходи у цьому спрямуванні, щоб кожна латка землі, кожен лан, земельна ділянка (фермерська, орендна, муніципальна тощо) мали дбайливого хазяїна, який піклується про стан ґрунтів і ландшафтів у цілому. Від цього залежить доля хазяїв землі, їх дітей, онуків, правнуків. Власне, це й складає концептуальну основу методології обстежень ґрунтів, дефіцит родючих варіантів яких продовжує залишатися ключовою проблемою сьогодення і надто тривожним симптомом інформаційного суспільства.

1. Тихоненко Д.Г. Харківська школа ґрунтознавців // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2004. - № 1.
2. Иванов И.В. История отечественного почвоведения: Развитие идей, дифференциация, институционализация – М.: Наука, 2003. - Кн. 1.
3. Канивец В.І. Ще раз про витоки харківської школи ґрунтознавців. // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. - 2004. - № 1.
4. Гринченко О.М. Кафедра почвоведения Харьковского госагроуниверситета им. В.В. Докучаева: Исторический очерк (1894-1979 гг.). – Х., 1994.
5. Вергунов В.А. Професор Махов Григорій Григорович. – К.: УАН. – 2005.
6. Вергунов В.А., Новосад Н.М., Зозуля В.А. та ін. Академік Олексій Никанорович Соколовський. – Х.: Друкарня № 13. 2006.
7. Грінь Г.С. З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1970, вип. 15.
8. Історія ґрунтово-картографічних робіт // Картографія ґрунтів / Ред. Д.Г. Тихоненко. – Х.: Вид-во ХНАУ, 2001.
9. Історія та методологія ґрунтознавства // ґрунтознавство / Ред. Д.Г. Тихоненко. – К.: Вища освіта, 2005.
10. Тихоненко Д.Г., Горін М.О. Історія та методологія територіальних досліджень ґрунтів у дзеркалі земельних реформ // Зб. наук. пр. Український селянин. – Черкаси, 2006. – Вип. 10.
11. Національна доповідь про стан навколишнього середовища України. – К.: Вид. Равського, 2000.
12. Вернадський В.И. Избр. соч.: в 3 т. – М.: 1948-1949.
13. Русский чернозём – 100 лет после Докучаева. – М.: Наука, 1983.
14. Методическое пособие по лабораторным и полевым анализам при обследовании почв колхозов и совхозов УССР // Сост. Н.К. Крупский. – Х., 1957.
15. Власов П.А. Химические элементы в жизни растений и животных. – К.: Наук. думка, 1974.
16. Почвенная съёмка. – М.: АН СССР, 1959.
17. Інструкція і методичні матеріали до обстеження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1957.
18. Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. – Х., 1958.
19. Печеи А. Человеческие качества. – М. – Прогресс, 1980.
20. Швейцера А. Культура и этика. – М., 1973.
21. Одум Ю. Экология. – М.: Мир, 1986. – 1986. – Т. 1, Т. 2.
22. Тейяр де Шарден. Феномен человека. – М.: Наука, 1987.
23. Созинов О.О., Бурда Р.І., Тараріко Ю.О. та ін. Агросфера як провідний фактор сталого розвитку України // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 10.